

Bárdos Kornél műhelyében

Zenetudományunk, de tulajdonképpen egész zeneéletünk nagy jelentőségű eseménye Bárdos Kornél három, az elmúlt években megjelent zenei városmonográfiája, amelyek nyomán egy csapásra idejétmúlttá váltak városaink 18. századi zeneéletéről alkotott korábbi elképzeléseink. A Pécsről, Győrről és a tatai Esterházykról közreadott kép minden eddigi feltételezést, sejtést felülmúl; gazdag, prosperáló zeneéletet tükröz, ahol nemcsak periférikus kismesterek munkái szólalnak meg, hanem európai rangú – első- és másodvonalbeli – szerzők alkotásai is. E könyvek nyomán most már tudjuk, mi volt az az alap, melynek csúcsaként „pompakedvelő” Esterházy Miklós Haydnt fogadta szolgálatába.

A tanulságok pedig még távolabbra mutatnak, fejlett országos zeneéletet bizonyítanak, mely gazdagságban, sokrétűségben, s nem utolsósorban hatásában megfelel az európai átlagnak. Egy 17. század eleji soproni kottajegyzék például – ahogy Bárdos Kornél említi – Demantius, Hassler, Gallus, Lassus, Marenzio, Praetorius és mások alkotásainak egykori ismeretéről, használatáról tanúskodik.

Az alábbiakban a városmonográfiákról, munka közben tapasztalatairól, tanulságairól számol be Bárdos Kornél.

– Hogyan fogott ehhez a munkához?

– Több mint tíz éve, hogy az MTA Zenetudományi Bizottsága – még Szabolcsi Bence elnöklétével – összeült, mert úgy látták, itt az ideje, hogy elkészítsék az ötkötetes Magyarország Zenetörténetét. A résztvevők szokás szerint egymás után jelentkeztek, az a vélemény alakult ki, hogy az induláshoz elegendő anyag áll rendelkezésre. Erre Rajeczky Béni bácsi – ahogy mondani szoktam, a „haza bölcse” – fölállt és elmondta, hogy noha valóban sok minden történt már e téren, vannak még olyan fehér foltok, melyek alapkutatót igényelnek. Legalább tíz tételt sorolt fel, köztük a városok zenéjét; ennek feldolgozásával engem bíztak meg. Amikor naívan azt kérdeztem: miért éppen nekem szánták ezt a feladatot, a válasz röviden így hangzott: „Mert megtanultál régi levéltári anyagot olvasni!”...

– Ez speciális felkészültséget igényel?

– Bizony ez külön tudomány. Munkámban most is az egyik legnagyobb nehézség, hogy olyan segítőtársakat kapjak, akik képesek a gót betűs írást olvasni, s nemcsak a nyomtatottat, hanem a 16–17. századi kézírások sok-sok típusát is, s emellett jól tudnak

latinul. Hihetetlen kevés az ilyen szakember.

– Melyik terület feltárása volt a legfontosabb?

– Amikor megkérdeztem, melyik várossal kezdjük, rám bízták a választást. Így elsőnek a pécsi könyvet írtam meg, mert pécsi vagyok, de ezzel párhuzamosan gyűjtöttem a tatai Esterházyk anyagát is.

A módszerem magamnak kellett kidolgoznom. Elhatároztam, hogy a teljes levéltári anyagot átfésülöm, vagy legalábbis csak azt hagyom ki, ahol nyilvánvalóan semmit sem találhatnék. A gazdasági anyagot is mind végig kell vizsgálni, és az összes anyakönyvet. Előfordul, hogy egy muzsikusról éppen az anyakönyvből lesz adatom, mert egy beírás szerint keresztapaként szerepel. Ebből az még nem derül ki, hogy ő akkor már ott alkotott is, de ha azt olvasom, hogy gyermeke született, majd az valamikor meghalt, akkor megvannak a határpontjaim, amelyek jelzik, mikor élt biztosan a jelzett helyen. Elenyészően apró kis adatnak tűnik mindez, pedig nem az. Be kell gyűjteni. Csak akkor lehet valamit tényként állítani, ha a teljes levéltári anyagot ismerjük. Emellett a könyvtárakban is kutatni kell, ami korabeli diárium, napló, feljegyzés, újság, vala-

mint későbbi visszautalás akad, azt mind fel kell térképezni, s alaposan át kell tanulmányozni a város irodalmát is. Mert ott is található idevágó adatot. Természetesen mindez ellenőrizendő, hiszen anélkül semmit sem lehet elfogadni.

– Kutatásai milyen távlatokig terjednek?

– Ma már tulajdonképpen csak a 16–18. századdal foglalkozom, időnként azonban rákényszerülök, hogy kitérjek a későbbre is. Jelenleg Egernél, az ötödik kötetnél az a logikus, hogy a török uralom alóli felszabadulástól induljak, és Zsaskovszky halálával (1887) fejezzem be a monográfiát. A kép csak így lehet teljes, mert ha leálllok a 18. századnál, akkor a legfontosabb helyi muzsikuskorszakot, a Zsaskovszky családot kihagyom.

– Az összes jelentős magyar várossal készül ilyen igényű munka?

– Ahhoz, hogy a korszak magyarországi zenetörténetét összefoglalóan megírassuk, szükségünk van modellként jó néhány város teljes monográfiájára, hogy ezek analógiájára dolgozhassunk. Mert arra, hogy az összes várost részleteiben feldolgozzuk, még két generáció kutatói sem volnának képesek – nincs hozzá elég szakember. Én azonban a 16–17. századi körkép megrajzolásával már készen vagyok, szerencsére mindkét fő várostípus, vagyis a szabad királyi város és a mezőváros bemutatására van részletesen feldolgozott modellem. Az előbbié Sopron, az utóbbié Győr. A két várostípus zenei struktúrája ugyanis merőben eltérő.

– Mi jellemző a szabad királyi városok zeneéletére?

– Például a toronyzenészek működése. A korábbi irodalomban azt olvashatjuk, hogy a toronyzene német jellegű városok zeneéletéhez kapcsolódó jelenség, kutatásunk azonban azt igazolja, hogy nem a német jelleghez,

hanem a szabad királyi váróskokhoz kö-
tődik. A városi trombitás – öt, hat
vagy hét szokott lenni egy helyen – a
szabad királyi város zenésze, fizetését a
várostól kapja, s ezért nemcsak rend-
szeres toronyzenélésre, hanem sokáig
örködésre is kötelezték, bár az utóbbi-
tól a muzsikuskok igyekeztek megszaba-
dulni. Emellett mindenfajta városi és
egyházi ünnepen részt vettek, szerző-
désük volt minden templommal, s a
város egyetértésével a „könnyűzenét”
is monopolizálták. Magánzenész csak
engedélyükkel muzsikálhatott, ha
egyéltalán hozzájutott. A toronyze-
nész tehát hihetetlenül sokfelé muzsi-
kált, később már a színházban is őket
találjuk, sőt Sopronban a 19. század
elején már az úgynevezett polgári ala-
kulatok díszegyenruhájába is ők öltöz-
nek be.

Mindez a mezővárosokban egyálta-
lán ném létezik, ott teljesen más a
struktúra: vagy egy főúr zenekara hatá-
rozza meg a város zeneéletét – mint
Tatán az Esterházyaké – vagy a káptal-
ané – mint Győrben – vagy esetleg
egy iskoláé.

Ezek szerint a zeneélet igen sokarcú
volt a korabeli városokban... Ránk
azonban ennek már csak töredékes
adatai maradtak a székesegyházi
kottatárakban. Győrött például, ahol
jóval több kottát tudtunk összeszedni,
mint másutt, a 17. századból mind-
össze egy darab található, a többit ki-
selejtezték.

– Kik selejtezték?

– Érthetetlen volt számomra, hogy
Sopronban a jezsuitáktól például
egyetlenegy kotta sem leheto fel. Ki-
derült, hogy a rend feloszlása után
hagyták az anyagot elpenészedni, s mi-
re a zenekarukat (melyet akkor már a
káptalan tartott fenn) Kurzweill átvet-
te, a kották úgy tönkrementek, hogy
– mint maga írja – kénytelen volt
valamennyit kiselejtezni. De van ennél
nyersebb példám is: 1849-ben Egerben
Zsasskovszky feljegyzi, hogy testvére
írt egy sorozat vesperást, melyek mo-
dernebbek, mint a régié, s kéri a
káptalant, hogy az elavult, már nem
használatos kottákat kiselejtezhesék.
Mert ami egyszer már nem divatos, az
nem érdekli őket, az útban van, kido-
bálják.

– Mutatóban sem maradt valami
ebből a gyűjteményből?

– Először borítóként használták fel
az új kották bekötéséhez a régiéket. A
múlt században még teljes épségben
megvoltak ezek a címlapok, de mivel
idővel elrongyolódtak, hát kivágtak
egy-egy vignettányit minden régi borí-
tóból. Mindössze ennyi maradt ránk a
18. századi anyagból.

A tatai plébánián 400 kottát talál-
tam, amiből azonnal láttam, hogy ez
csak töredéke a teljes anyagnak, mert
hiszen az Esterházyaknak már az
1800-as évek elején több mint ezer
kottájuk volt. Hol lehet a többi? Az
Országos Levéltárban talán négy-öt da-
rabot találtam, a Komárom megyei
Levéltárban, amelyik akkor Eszter-
gomban volt, egy pár piarista és kapu-
cinus eredetű kottát. Megyek a Széché-
nyi Könyvtár Zeneműtárába, ahol
Kecskeméti István azt mondja nekem:
„Nézd Kornélkám, kell lenni tatai kot-
tának, mert Menner-kottánk van. Már-
pedig Menner tatai volt!” Megnézem
az elsőt, hát rögtön ráismerek arra a
jelzőrendszerre, amivel én már Tatán
találkoztam. Mint kiderült, az ötvenes
években, amikor a tatai kastélyt kór-
házá alakították, az anyagot a Széché-
nyi Könyvtárba szállították, s az így
menekült meg. Nekem a jelzőrendszer
alapján azután sikerült a sok-sok öm-
lesztve idehozott kottából a több mint
700 tatai kottát kiválasztani.

– Tehát, ha ön nem ismeri fel a
tatai jelzőrendszert, az azonosítás el-
marad...

– Vagy legalábbis elhúzódik, és bi-
ztosan sokkal nehezebb lett volna. Igen,
a kottatárak szétszóródása óriási gond.
Vegyük például Kőszeget. Itt számos
kompozíciót találtam, ami jellegzetes
ferences menzurális gregorián stílusban
íródott. Volt emellett a ferenceseknek
egy barokkos komponálási stílusuk is a
18. században, amelyben egy vagy
maximum két szólamban orgonakísére-
tes misekompozíciókat írtak. Ezekből
nagyon szép gyűjtemények léteznek
országszerte. Mindezek azonban házi
használatra készültek, némelyik alatt
szerepel a szerző neve, mások nem
írták oda. Most ha én ezt a gyűj-
teményt Kőszegen találom meg, akkor
rendben van, tudom kinek a kompozí-
ciója. Ha azonban a kotta elkerült
onnan valamelyik könyvtárba, vajon
lesz-e olyan szerencsém, hogy a stílusá-
ról ráismerek a szerzőre?

– Kutatásai milyen képet festenek
a korabeli magyar zeneélet általános
nívójáról?

– Ma már világosan látjuk, hogy a
16–17. század folyamán nem volt egy
perc sem, melyben Magyarország kizsa-
kadt volna Európa zenéjéből. Ezt na-
gyon fontos bizonyítanunk, mert zene-
történet-írásunk mindig azt kereste,
hogy mi a speciálisan magyar. Hihet-
etlenül rosszul jártunk vele. Olaszország-
ban ilyesmit sose csináltak, ott nem
volt probléma, hogy egy Victoria Spa-
nyolországból jött muzsikálni Ró-
mába. Mi viszont állandó problémát
csináltunk magunknak az ilyesimből.

– Elmondhatjuk tehát, hogy az
egész országot jellemzi ez az európai-
ság?

– Az evangélikusoknál, a katoliku-
soknál ott található a teljes európai
többszólamúság és hangszeres muzsika,
a reformátusoknál és – a zene szem-
pontjából ugyanide tartozó – unitáriu-
soknál viszont csak az egyszólamúság
létezik.

Hát mit lehet Debrecen 17. századi
zenéjéről mondani, ha nincs benne
hangszeres zene? Nem állítom, hogy
nem muzsikáltak, de csak mutyiban.
Hisz amit ötvenként tiltanak – erre
adataink vannak –, az igenis létezik.
Csak éppen nem legálisan, nem propa-
gálják, nem segítik hivatalosan.

Ha a 16–17. századi Kolozsvárt
nézzük, pontosan megmondható, hol
és mikor játszották a városban az euró-
pai zenét: a jezsuitáknál, és akkor,
amikor a fejedelem ott járt, s a Szent
Mihály-templomban tartotta az állami
ünnepeket – akkor hozta magával a
zenészeit. De mindez nem létezik az
unitáriusoknál és a reformátusoknál.

Ha Sárospatakot nézzük, ugyan-
ilyen ott is a helyzet. Tudjuk, mennyi-
re szeretett volna Komenius hangszeres
zenét teremteni a kollégiumban, s még-
sem tudta kiharcolni. Mihelyt azonban
a jezsuiták kerülnek ide, azonnal meg-
szólal a hangszeres zene is. Amikor
viszont az 1700-as évek elején a refor-
mátusok térnek vissza, minden vissza-
zökken a régi kerékvágásba. Csak a
század közepén kezd valami kibonta-
kozni: létrejött a kántus. De tulajdon-
képpen ez sem a korabeli zene gyakor-
latát követi, hanem annál jóval egysze-
rűbbet.

Ide kapcsolódik a melodiáriumok

kérdése is. Mi szeretjük a melodiárium-anyagunkat, kedves színfolt zenetörténetünkben. Összhangosításuk azonban sajnos messze nem üti meg a korabeli mércét. Hát ki lehet ezzel állni mások elé? Akkor, amikor olyan jó, európai mércével mérhető zeneszerzők éltek és komponáltak nálunk, mint például Istvánffy Benedek.

Megdöbbenő és szomorú azt olvasni, hogy Maróthi kijelenti: „Most már tudunk négy szólamban énekelni!” Csak bele kell gondolni: a 18. század közepén egy gimnázium énekkara eljut oda, hogy már *tud* négy szólamban énekelni! Akkor, amikor az összes evangélikus, piarista és jezsuita gimnáziumban, valamint a székesegyházakban és a városi toronyzenészek gyakorlatában mindenütt folyamatosan élt az

európai többszólamúság és hangszeres zene! Maróthi azonban csak azt mondhatja, hogy már tudunk négy szólamban énekelni... Mert korábban még ezt sem lehetett, nem engedte a puritanizmus, ami az irodalomban fontos irányzat volt, a zene szempontjából azonban hihetetlenül káros. Kiürítette a református egyházakból a többszólamúságot – csak az egyszólamú zsolttárok maradhattak meg, semmi más. A többszólamúságot egyszerűen nem engedélyezték. Az orgona is csak a 17. század végén, a 18. század elején kerülhet szóba.

– *A városok zeneéletének leírásához a fennmaradt kották tematikus jegyzékét is összeállították. Ezt a feladatot is egyedül látta el?*

– Az első két kötetnél ezt még én készítettem, később Rajeczky Béni bácsi tanácsára felkértük erre Vavriecz Veronikát, aki nagyon jó muzsi-

kus és jó zenekönyvtáros. Nagyon érti, hogyan kell kottákat gyűjteni. A tematikus jegyzékre pedig feltétlenül szükség van. Ha azt kérdeznék, más országokban mit használhatnak a kiadvány-sorozatból, azt válaszolom: pontosan ezeket a kottajegyzékeket. Mikor néhány éve meghívtak a nyírbátori zenei táborba, hogy beszéljek a főiskolásoknak erről az anyagról, azt mondtam: „Ma minden területen rádöbbenünk, hogy a nagy mesterek mellett – akiknek műveit rendszeresen játsszuk – ott volt a kismesterek ármádiája is, s egyáltalán nem voltak rosszak azok sem. S a teljes képhez ők is hozzátartoznak. Mi felszínre hoztuk a műveket, de hogy ezek visszakerüljenek az életbe, az már a ti dolgotok.”